

Koltay Tibor

Jóslatok a könyv és az olvasás jövőjéről

A közelmúltban több figyelemreméltó írás jelent meg a könyv, valamint az írás-olvasás jövőjével kapcsolatban. Ezek között vannak olyanok is, amelyek a „jövő múltját” vizsgálják. Közös vonása ezeknek a műveknek, hogy többnyire újságcikkek és blogbejegyzések, amelyek persze az igényesebbek közül kerülnek ki. Van köztük egy nagy port felvert, a hálózaton olvasható könyv is.

A könyv halálával kapcsolatban keringő jóslatok kapcsán nem szabad megfeledkeznünk arról, sokszor megtapasztaltuk már: az új médiumok inkább kiegészítik, mintsem szükségtelenné tennék a meglévőket. Közismert, hogy a kézírás a nyomtatás elterjedésével sem halt el. A rádió megtalálta szerepét a televízió mellett, a telefon és az e-mail egymás mellett él, némileg eltérő funkcióban.¹ Leah Price idéz egy ide kíváncszó példát. 1927-ben egy könyvtáros megfigyelése szerint „*a könyvek pesszimista védelmezői szembeállítják a mozivászon henye és passzív szemlélését, vagy a rádióhallgatást az olvasás aktív folyamatával, ezen kívül a könyv halálát jósolják*”.

Egy jóval korábbi jóslat szerint a Francia Nemzeti Könyvtár (akkor királyi) elődjének egész állománya egyetlen kötetbe lesz sűrítendő. 1961-ben Stanislaw Lem, lengyel sci-fi-író vetett papírra hasonló gondolatokat.² Ez a jóslat azért különösen érdekes, mert tulajdonképpen valóra vált abban az értelemben, hogy a rendszeresen olvasók és különösen a gyakran utazók körében az e-könyv technológia egyik legfőbb vonzerejévé vált az, hogy egy-egy könyvolvasó készüléken akár nagy könyvgyűjteményeket is magunkkal tudunk vinni könnyű, kompakt formában.³ Ez Clifford Lynch gondolata, aki ezt megelőzően 2001-ben azt írta, hogy az e-könyvvel kapcsolatos fejtegetések jó részét olyan szentimentális gondolatmenetek hatják át, mint a fürdőkádban való olvasás, a szép nyomtatású könyvek, vagy a jó könyvesboltok polcain való böngészés élvezete.⁴ Valóban nem ezek a legfontosabbak, viszont mégis érdemes arra gondolnunk, hogy a könyvek nem csak olvasásra valók. Például elajándékozhatjuk őket. Tény, hogy ezzel szemben egy letöltött fájl nehéz becsomagolni és diszcsomagolásban átadni.⁵ Az e-könyvek elajándékozásának számos akadálya van, Mindenekelőtt az, hogy a legtöbb esetben e-könyveinket nem adhatjuk el, ajándékba sem adhatjuk, mivel valójában nem vásárolhatjuk meg őket, ugyanis nem kerülnek a tulajdonunkba, hanem esetükben licenc-megállapodásokat kötünk, amelyek korlátozzák, hogy mit tehetünk velük.⁶ Apróságoknak látszó ügy, ilyen körülmények között mégis joggal merül fel az a kér-

dés is, milyen lesz az az elektronikus Biblia, amelyet a Gedeon Társaságnak köszönhetően a szállodai szobánkban találunk majd a jövőben.⁷

A jóslatok kapcsán tanulságos az a fanyar humorú könyvtári vicc is, amelyet – a már többször idézett Leah Price – elevenít fel. A jövő könyvtárosai csalódottan veszik tudomásul, hogy a könyvtári repülőjárat ezúttal nem hozott könyveket. Egy öregúr elmeséli nekik, hogy fiatal korában nem a repülőre várt, hanem reggel 9-kor általában felkelt, és elsétált az utca végén található közkönyvtárba.⁸ Price szerint egy olyan év után, amikor 2600 közkönyvtárban (vagy fiókkönyvtárban) csökkenték a nyitva tartási időt, számos olvasónak messzebb kell mennie, mint az utca vége, és még mindig várunk a közkönyvtári repülőre.⁹ Közben, mint valamiféle önmagukból táplálkozó beteg organizmusok, a könyvek egyre inkább más könyvek krónikái.¹⁰

Mindez természetesen nem elsősorban az olvasás válságáról szól. Érdemes ezért egy szokatlan online könyvet és az általa kiváltott reakciókat röviden bemutatnom. A címe *Túl az írni-olvasni tudáson* (Beyond Literacy). A szerző, Michael Ridley gondolatkísérletnek minősíti könyvét, amely az írástudás eltűnéséről szól, és egyúttal azoknak a képességeknek és eszközöknek a megjelenését jósolja, amelyek hatékonyan és hasznos módon fogják az írást és az olvasást helyettesíteni. Szerinte az írástudás halálának kilátása sokakat zavarba ejt, viszont nem jelenti azt, hogy nyomában valamiféle új sötét középkor következne be. Inkább magasabb szintű emberi képességek és kapcsolatok korszakának hajnala hasad majd.¹¹

Walt Crawford szerint ez a könyv valójában nem gondolatkísérlet, hiszen nem úgy van megírva, hogy gondolkodhassunk róla, különösen azért, mert abszolutizált megállapításokat tartalmaz. Ha egy könyvben azt a kijelentést olvassuk, hogy az írás és az olvasás halálra van ítélve, azzal aligha érthetünk egyet, főleg akkor nem, ha egy ilyen kijelentés nincsen megfelelően megalapozva.¹²

Ridleynek természetesen vannak érvei. Azt írja például, hogy az írástudás, más néven a „látható nyelv” mélyen gyökerező képesség, amely alapvetően megváltoztatja, miként gondolkodunk és cselekszünk. Azt is belátja, hogy az olvasás és írás ereje tagadhatatlan. Vannak azonban olyan feladatok, amelyek nem oldhatók meg ezek segítségével. Mivel pedig az emberiség jeleskedik eszközök készítésében, ésszerűnek látszik, hogy fel fogunk találni egy olyan eszközt, amely jobban működik, mint az abc.¹³

Lane Wilkinson igényes, részletes elméleti háttérrel és hivatkozásokat felvonultató blogbejegyzésében több problémára is felhívja a figyelmünket. Mindenekelőtt arra, hogy Ridley könyvének érvelését a technológiai determinizmus hatja át. Ez nyilvánvalóan nem önmagában probléma, hanem inkább arról van szó, hogy el kell döntenünk, mit gondoljunk arról, hogy a technológia-e az a hajtóerő, amelyik pszichológiai és társadalmi állapotunkat alakítja, vagy ellenkezőleg, társadalmi állapotunk formálja a technológiákat. Kérdés az is, hogy mit is értsünk írástudáson. Az ugyanis nem azonos a könyvek olvasásának képességével.¹⁴ Érdemes ezt a kérdést egy kicsit alaposabban körüljárni.

Tudjuk, hogy az írástudás fogalmának korai meghatározásai magukba foglalták az esztétikai értékkel bíró irodalmi művek ismeretét, majd egyre inkább azokat, a tömegek számára is elérhető készségeket kezdték jelenteni, amelyek a szövegek kezeléséhez az esztétikumtól függetlenül szükségesek.¹⁵

Az írástudás tehát az írott anyagokból nyert információ hasznosításának képessége. Az olvasás és írás alapképességein kívül a megértés és a sikeres tevékenység

általános képességét is érthetjük rajta, sőt magába foglalhatja a társadalmi boldoguláshoz szükséges információk megszerzéséhez kapcsolódó készségeket. Jelentheti betűkombinációk reprodukálásának a képességét, de kiterjedhet a logikus gondolkodásra, a magasrendű logikai készségekre, az érvelésre és az okfejtésre. Magába foglalhatja a figyelmes hallgatás, a beszélés, az olvasás, az írás és a kritikus gondolkodás, valamint a számolás készségeit, továbbá azt a kulturális ismeretet, amely ahhoz szükséges, hogy a nyelvet megfelelő módon ismerjük fel és használjuk különböző társadalmi helyzetekben.¹⁶ Ebben a kontextusban beszélhetünk tehát az írástudás jövőjéről.

Wilkinson azt a kérdést is felteszi, hogy ha az írástudást meghaladó korba lép-nénk, vajon megszűnne-e annak szükségessége, hogy gondolatainkat szimbolikus formában reprezentáljuk. Ha ugyanis az emberi megismerés ebben az irányban fejlődne, egyrészt maga a szemantikai információ válna szükségtelenné, másrészt az ilyen környezetben fejlődő emberi agy képtelenné válna arra, hogy bármit, amit az írástudó agy alkotott, kezelni tudja. Ez természetesen jelentős mértékben érintené például a könyvtárakban őrzött könyveket.¹⁷ Hozzáteszem, hogy ez természetesen az e-könyvekre is vonatkozna.

Bár megint egy kicsit más dimenziót mutat meg, ide kívánczik az, amiről David Bawden ír blogjában. Szerinte – paradox módon – éppen a digitális világhoz legjobban értő szakemberek között kezd az a benyomás kialakulni, hogy a jövőben nem minden válik digitálissá, hanem az analóg és a digitális világ valamiféle egyensúlya jön létre.¹⁸ Erre rímel, hogy a JWT Intelligence, a világ egyik leghíresebb reklámügynöksége megbízásából készült tanulmány arról tudósít, hogy – bár az emberek lelkesednek a digitális dolgokért – az élet számos területén keresik és értékelik analóg (fizikai) megfelelőiket. Igaz, hogy a gyorsaság, a kényelem és az alacsony ár erős érvet jelentenek a digitális anyagok mellett, a fizikai tárgyak érzelmeinkre hatnak, hitelesek, kellemesen tökéletesek. Ez abba az irányba hat, hogy egyre többen vásárolnak nyomtatott könyveket, képeket, analóg lemezeket vagy éppen hagyományos karórákat.¹⁹

Nehéz megmondani, hogy ez mit jelent az információs szakemberek számára. Azt bizonyosan nem, hogy visszatérnek a nyomtatott könyvekkel és folyóiratokkal teli könyvtári raktárak vagy a cédulakatalógusok. Nem gondolhatjuk viszont, hogy az információs világ kikerülhetetlenül csak digitális lesz.²⁰

Összegzésül elmondható, hogy naponta szembesülünk azzal a jelentős változással, amelyet az információtechnológia fejlődése és széles körű elterjedése okoz. Tudva, hogy – ebből a szempontból legalábbis – átmeneti korban élünk, nehéz megmondani, hogy mit hoz a jövő. Mindazonáltal érdemes a jövőn töprengenünk, viszont a legtöbbször felelőtlenség „megdönthetetlen” jóslatokba bocsátkoznunk, ami igaz a könyvek és az olvasás jövőjét illetően is. Ettől függetlenül, sokan foglalkoznak jóslással, ha jóslataik anyagi vagy másfajta nyereséget hozhatnak. A jósök egy része mindent egy lapra tesz fel abban az értelemben, hogy úgy gondolja, ami bejön, az sikert hozhat, ami pedig nem válik be, az úgymint a feledés homályába vész.

* * *

JEGYZETEK

- 1 Feather, J. P.: Theoretical perspectives on the information society. In: Challenge and change in the information society. Ed. by Susan Hornby and Zoë Clarke. London, Facet, 2003. 3–17. p.
- 2 Idézi: Price L.: Dead Again. = The New York Times Sunday Book Review, 2012 augusztus 10. http://www.nytimes.com/2012/08/12/books/review/the-death-of-the-book-through-the-ages.html?pagewanted=all&_r=0
- 3 Lynch, Clifford: Ebooks in 2013: Promises broken, promises kept, and Faustian bargains. American Libraries. E-Content Supplement (June 2013): 12–16. p. <http://www.americanlibrariesmagazine.org/article/ebooks-2013>
- 4 Lynch, C. The Battle to Define the Future of the Book in the Digital World. = First Monday. Vol. 6, No. 6, 2001 http://131.193.153.231/www/issues/issue6_6/lynch/
- 5 Price, L.: Books on Books. PublicBooks. 2013. június 15. <http://www.publicbooks.org/fiction/books-on-books>
- 6 Lynch Ebooks
- 7 Price Books on Books
- 8 Coutts, H. T.: Library Jokes and Jottings: A Collection of Stories Partly Wise but Mostly Otherwise. London, Grafton & Co, 1914.
- 9 Price Dead Again
- 10 Price Books on Books
- 11 Ridley, M.: Beyond Literacy. 2012. <http://www.beyondliteracy.com/>
- 12 Crawford, W.: Rude language and the heat death of venting steam. Walt at Random 2012. október <http://walt.lishost.org/2012/10/rude-language-and-the-heat-death-of-venting-steam/>
- 13 Ridley i. m.
- 14 Wilkinson, L.: Beyond 'Beyond Literacy'. Blogbejegyzés a „Sense and Reference” blogon. 2012. november 2. <http://senseandreference.wordpress.com/2012/11/02/beyond-beyond-literacy/>
- 15 Livingstone, S.–Van Couvering, E.–Thumin, N.: Converging traditions of research on media and information literacies: Disciplinary and methodological issues, In: Leu Donald. (Ed.): Handbook of Research on New Literacies. Lawrence Erlbaum Associates. Hillsdale, NJ. 2008, 103–132. p.
- 16 Bawden, D.: Information and digital literacies: a review of concepts. = Journal of Documentation, Vol. 57, No. 2, 218–259. p.
- 17 Wilkinson i. m.
- 18 Bawden, D. Physical plus digital, but more physical than you might think. Blogbejegyzés a „The Occasional Informationist” blogon, 2013. március 27. <http://theoccasionalinformationist.com/2013/03/17/physical-plus-digital-but-more-physical-than-you-might-think/>
- 19 Rose, F.: Embracing Analog: Why physical is hot? JWT, 2013. http://www.jwtintelligence.com/wp-content/uploads/2013/03/F_JWT_Embracing-Analog_03.06.13.pdf
- 20 Bawden i. m.